

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ ФИЛОЛОШКОГ ФАКУЛТЕТА УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ

На основу члана 127 статута Филолошког факултета Универзитета у Београду и члана 128 Закона о високом образовању, одлуком Наставно-научног већа Филолошког факултета на седници одржаној 18. маја 2011. године изабрани смо за чланове Комисије за преглед и оцену докторске дисертације коју је мр Ивана Кнежевић (рођ. Цвејић) предала под насловом *Научни стил енглеског и српског језика у области теологије*. Мр Ивана Цвејић-Кнежевић поднела је 6. маја 2008. године захтев за одобрење докторске дисертације под истим насловом. Наставно-научно веће на седници одржаној 4. јуна 2008. године изабрало нас је у комисију за писање извештаја о подобности ове теме. Тема је прихваћена, па захваљујемо Већу на поверењу које нам је овим избором указало и подносимо следећи

ИЗВЕШТА

Ј

1 Подаци о кандидату

Мр Ивана Кнежевић (рођ. Цвејић) рођена је 1974. у Београду, општина Савски Венац, СР Србија (у СФРЈ Југославији). Основну школу и гимназију (Пета београдска гимназија) завршила је у Београду. Дипломирала је на Филолошком факултету у Београду 1998. са просечном оценом 8,52. Школске 1999/2000. године уписала је постдипломске студије на Филолошком факултету у Београду (смер: Наука о језику).

Стручни испит за професора енглеског језика положила је 4.05.2000. године с општом оценом одличан (5,00) и тиме стекла право да самостално врши васпитно-образовну делатност у оквиру своје струке.

Од фебруара до августа 1997. радила је као професор енглеског језика у основној школи „Франце Прешерн“ у Београду. После завршетка студија радила је од септембра 1998. до јула 2000 као професор енглеског језика у Петнаестој београдској гимназији. Од септембра 2000. до јануара 2003. била је у радном односу као предавач за енглески језик на Факултету за интернационални менаџмент у Београду. Дана 6.07.2001. одлуком декана Факултета за интернационални менаџмент стиче звање предавача енглеског језика на овом факултету. Од јануара 2003. ради као предавач за енглески језик на Православном богословском факултету у Београду.

Дана 18. фебруара 2008. на Филолошком факултету у Београду одбранила је магистарски рад из области англистике и теорије превођења под називом *Лексичко-семантички и стилистички проблеми превођења теолошких*

текстова и текстова из области православне духовности са српског на енглески и са енглеског на српски језик.

Сарађивала је као преводилац у изради уџбеника из области економије са једним од професора Економског факултета у Београду и том приликом превела три уџбеника. Један уџбеник превела је и за потребе Факултета за интернационални менаџмент. Радила је на преводу ликовне критике Петра Петровића и Николе Кусовца. Од када је примљена на радно место предавача за енглески језик Православног богословског факултета учествовала је у раду на више превода. Радила је као симултани преводилац на симпозиону који је одржан на Православном богословском факултету октобра 2003. године.

II Садржај тезе

Докторска теза мр Иване Кнежевић, у обиму од 394 странице, састоји се од следећих делова: Апстракт на српском и енглеском језику, Списак коришћених скраћеница, Увод, 1. Основне карактеристике научног стила, 2. Подстилови и жанрови, 3. Научни стил у области теологије, 4. Лексички ниво теолошких научних радова, 5. Морфолошки ниво теолошких научних радова, 6. Синтаксички ниво теолошких научних радова, 7. Композиција научних радова из области теологије, 8. Ортографска обележја теолошких научних радова, Закључак, Додатак (Називи и скраћенице библијских књига на српском и енглеском језику)

У Уводу се говори о потребама овога рада, опсегу рада, методолошком приступу и корпусу.

У оквиру 1. поглавља расправља се о разлици између научног и књижевноуметничког стила као два поларна функционална стила на нивоу лексике, морфологије, синтаксе и композиције текста, с посебним освртом на енглески и српски језик. Кандидаткиња даје опсежан и релевантан преглед истраживања и схватања српских и страних аутора на ову тему. У оквиру одељка о лексици, ауторка преноси мишљења стручњака о атипичним особинама научног стила, о стилским фигурама и емоционалној и експресивној лексици.

У оквиру главе *Основне карактеристике научног стила* изнете су основне карактеристике лексике, морфологије и синтаксе у деловима с истоименим поднасловима. У оквиру лексичких карактеристика учињен је осврт на ретке, атипичне особености лексике научних радова уопште, тј. на стилске фигуре и емоционалну и експресивну лексику. Посебна пажња поклоњена је лексичким, морфолошким и синтакстичким карактеристикама теолошких научних радова, али и правилима композиционог устројства теолошког текста и проблемима ортографије. Диференцијација између карактеристика научних текстова природних и друштвених наука посебно је обрађена у одељку *Разлике у језику друштвених и природних наука*. Основна екстралингвистичка обележја теолошког израза која су идентична с обележјима научног стила других дисциплина јесу прецизност, апстрактност, логичност и објективност.

У одељку под називом *Подстилови и жанрови* изнете су неке од поставки и подела функционалног система како се могу наћи код релевантних аутора, а

посебна пажња је поклоњена оним поделама које су биле од важности за кандидатово истраживање. Издвојена је она подела у оквиру научног функционалног стила која је и примењена у каснијој анализи корпуса теолошких научних дела и указано је на жанрове који су карактеристични за ову научну област.

Централни део истраживања чини посебно поглавље под насловом *Научни стил у области теологије*, где се у *Уводу* посебно указује на проблем научног стила у области теологије као на област стилистике која до сада ни у англистици ни у србистици није била предмет истраживања. Одељак *Интеракција религијског стила и научног подстила теолошких радова* представља својеврсну, али и неопходну дигресију пре него што ће се приступити разматрањима и анализама научног стила теолошких дела. Следи преглед основних особности лексике, морфологије и синтаксе, са детаљном анализом изабраног корпуса научних радова из области теологије на српском, односно на енглеском језику на сваком од поменутих нивоа.

III Структура рада, проблематика и предмет истраживања

Основни циљ истраживања био је идентификовање, дескрипција, систематизација и контрастивна анализа унутар- и ванјезичких карактеристика стила научних радова у области теологије на енглеском и на српском језику, као и жанрова у којима се оне реализују. Циљ је реализован у два основна задатка: 1. спровођење анализе екстралингвистичких обележја теолошког израза која организују у систем сва лингвистичка средства за овај функционални стил, и 2. проучавање лексичке, морфолошке и синтаксичке особности теолошких научних текстова на енглеском и српском језику, с идентификовањем истоветности, сличности и разлика између два језичка система.

Извршена је детаљна анализа репрезентативног корпуса радова на српском и енглеском језику, а у складу са њиховом припадности одговарајућим подстиловима научног стила — строго научном, научно-уџбеничком и научно-популарном. Захваљујући преводима одређених радова било је могуће извршити и поређење добијених резултата. У том циљу примењена је методологија контрастивне анализе, са смером проучавања од енглеског ка српском језику, а у оквиру контрастивног метода примењене су и пратеће статистичке технике. Посебно је дата у виду табела статистичка анализа на свим језичким нивоима и по свим врстама подстилова, за сваки језик понаособ.

Корпус

Анализа научног стила теолошких текстова извршена је на репрезентативном корпусу научних радова истакнутих аутора који су стварали или стварају на енглеском и на српском језику. Корпус садржи око 1000 речи сваког појединачног рада и на енглеском и на српском језику. Ради боље прегледности и анализе, на текстове из области теологије примењена је подела на подстилове, и то по критеријуму степена стручности научних радова; наиме, направљена је разлика између: стручно-научног, научно-уџбеничког и научно-популарног подстила. У оквиру сваке од ових група извршена је анализа материјала на српском и енглеском језику и упоређени су добијени резултати. Утврђени су параметри: (1) просечна заступљеност сваке појединачне врсте речи и (2) однос речи именичке групе и глаголске групе. Установљена је

процентуална заступљеност свако глаголског времена, заступљеност активних и пасивних глаголских облика, однос финитних и нефинитних глаголских облика и процентуална заступљеност и међусобни однос инфинитива, герунда и партиципа у енглеском језику, односно императива и потенцијала у српском.

IV *Методе истраживања*

Анализа је извршена на корпусу текстова научних радова из области теологије. Основна метода истраживања била је метода контрастивне анализе, срачуната на идентификацију истоветности, сличности и разлика у структури и функционисању језичких елемената који конституишу научни стил у области теологије, са пратећим статистичким техникама. Коришћени су и методи компарирања оригинала и превода. Наиме, поредила су се језичка средства која карактеришу научни стил енглеског, односно српског језика и њихова употреба у процесу превођења са циљем да се постигне динамичка еквивалентност превода с оригиналом на стилистичком нивоу.

V *Резултати истраживања*

Лексички ниво

Ауторка се у приступу научном стилу теолошким делима претежно определила за став који заузимају они лингвисти који издвајају сакрални функционално-стилски комплекс и по коме сваки стил овога комплекса има пандан у секуларном функционалном стилу, али је узимала у обзир и мишљења лингвиста по којима теолошки научни радови представљају пресек научног и религијског стила.

Посебно важно место у теолошкој терминологији заузимају интернационализми (превасходно пореклом из грчког и латинског језика, нпр. *economy*, *Eucharist*, *intercession*, *hypostasis*, *pentarchy*, *Trinity*, и сл). Ово, с једне стране, сведочи о тенденцији међународне стандардизације језика богословске науке и у прошлости и данас, а с друге, представља показатељ апстрахованости средстава теолошког научног стила, њихове одељености од општеупотребног лексичког састава језика. Истакнуто обележје ускостручне теолошке лексике радова на енглеском језику јесте управо посезање за грчким и руским вокабуларом, а ређе и за вокабуларом српског језика. Ово је посебно карактеристично за безеквивалентну лексику. Будући да православно исповедање вере није доминантно на енглеском говорном подручју, велики број теолога који стварају на овом језику, често не налазећи одговарајуће термине у енглеском вокабулару, бива принуђен да се помогне речником језика православних народа.

Такође, за теолошки стил карактеристично је далеко изразитије посезање за архаизмима, речима које су маркиране као представници високог стила (примери у енглеском језику су многи: *lo*, *bestow*, *multitude*, као и архаични облици заменица *ye* и *thou*, итд). Ту су затим и релативно технички религијски термини, као што су *парабола*, *следбеници*, *књижевници народни*, односно у енглеском *parables*, *disciples*, *scribes of the people*, као и речи које су промениле значење, а које се појављују и у савременим научним радовима као последица поменути њихове одлике, интертекстуалности (нпр. у енглеском реч *fowl* која

данас више нема опште значење „птице“, као у ауторизованом преводу Библије, већ је његово значење сужено на једну специфичну врсту птица, „живина“).

Практикује се и диглосија, посебно у српском језику (комплементарна употреба српског и црквенословенског језика).

Тежња према прецизности и тиме мотивисана израженост терминологичности лексике неизбежно доводи до тога да теолошки, као и научни стил било које друге дисциплине, за разлику од књижевног, информативно-публицистичког, разговорног није доступан свим носиоцима језика и свима који тим језиком владају као страним, већ пре свега особама са систематским образовањем у овој области, а затим, с обзиром на отвореност теологије према свим члановима Цркве, и свим учрквењеним особама. Због тога је за разумевање и успешно превођење научних текстова из области теологије неопходно пре свега поседовање одговарајућих предметних знања, а затим и изграђеност лингвистичке и комуникативне компетенције на адекватном нивоу.

Поред поменуте лексике, у теолошком научном тексту веома су честе речи које се користе као организатори излагања. Формално, оне су изражене везницима и везничким речима, прилозима, предлошко-падежним везама, уводним речима и синтагмама, безличним и неодређеноличним реченицама. Функционално, ова групација речи дели се на две поткатегорије: а) речи које уводе логички контекст, нпр. потврђују раније изнете наводе (*thus, therefore, considering*) или их негирају (*but, however, on the other hand, on the contrary*), проширују раније дату информацију (*in this case, bearing this in mind*), указују на логички след аргументације (*as mentioned above, first, second, in the end*) и б) речи које констатују веродостојност информације изнете у исказу (*It is thought, It is considered, It seems*).

Тежња ка уопштавању, генерализацији, апстракцији такође налази одраз у лексици научног стила, па преовладава апстрактна лексика над конкретном.

Прецизност научног текста у области теологије узрокује још једну специфичност везану за лексички систем, а то је тенденција ка сужавању полисемије речи. Наиме, вишезначне стилски неутралне речи у теолошком научном стилу не употребљавају се у свим својим значењима која имају у општем књижевном језику, већ најчешће у једном, а ређе у два значења. За разлику од неких других стилова, као на пример књижевно-уметничког, где се инсистира на разноликости лексике, те често прибегава синонимским заменама, у научном стилу релативна једнообразност и шкртост у употреби лексема, њихово виšekратно понављање, не сматрају се грешком. Оне су неминовност. На стиличком плану лексика строго научног теолошког стила је једнородна, тј неутрална и књижна, са малим бројем емоционалних и експресивних компонената. Као последица тежње ка максималној егзактности и лапидарности израза у научном стилу теологије недопустива је употреба јединица разговорног стила.

Статистичка обрада лексике научног стила теолошких радова показала је да су у радовима на енглеском језику опшенаучни термини заступљени са приближно 11%, а у радовима на српском око 13%. У испитаном корпусу на енглеском језику ускостручни термини чине просечно 9%, а на српском око 17% од целокупне лексике.

У уџбеницима и на енглеском и на српском језику, стручни, нарочито ускостручни термини, када се помену први пут праћени су објашњењима или детаљним описима, с интернционализмима заступљеним у броју од 29% од укупног фонда ускостручне лексике у енглеском и 22% у српском.

Интернационализми се често понављају, што утиче на њихову бројност, док су стране речи и неологизми ретки.

На основу статистичке анализе узорка дошло се до података да у енглеском општенаучна терминологија терминологија учествује са 8% у укупном лексичком фонду, а у српском језику са око 1,6 % у просеку. Ова разлика се објашњава жанровима изабраних радова, али и темама и индивидуалним склоностима аутора. Удео ускостручних термина у радовима на енглеском језику у просеку износи око 11%, а на српском око 6% од укупног фонда.

Пошто се неке лексичке особине које у атипичне за научни стил могу срести у научним радовима из области теологије, ауторка тезе један већи одељак посвећује управо тим осовинама, емоционалности и сликовитости израза.

Морфолошке специфичности

Апстрактност излагања карактеристична за теолошки научни стил одражава се и на морфолошком плану и утиче на избор морфолошких форми.

Од глаголских времена у научном стилу теологије доминира презент: облици овог времена, по прелиминарним истраживањима, заступљени су са 67 -- 85% од укупно употребљених глаголских форми (док у књижевном стилу презент заузима свега 11%). Проценат глагола употребљених у садашњем времену у просеку је три пута већи од процента облика прошлог времена. Садашње време у научним текстовима најчешће се користи у ванвременском значењу, значењу времена у најширем смислу, што се објашњава чињеницом да су предмет научне анализе пре свега стална обележја, особине и процеси. Прошло време се употребљава много мање него у књижевном стилу, а његова фреквенција доста зависи и од тога о којој се конкретно дисциплини теологије или типу текста ради (изразитије је његово присуство у историографији, биографијама, описима феномена сакралне културе у прошлости и сл.).

Футур је у теолошким научним радовима веома редак, а када се јави, то је најчешће у значењу императива или садашњег времена, мада је облик императива изузетно редак и налази се само у једном научнопопуларном раду на српском језику. Забележени су случајеви декомпонованог предиката.

Глагол у теолошком научном стилу показује изразиту тенденцију ка десемантизацији, која се манифестује најпре у чињеници да су научном стилу својствени глаголи веома широке, апстрактне семантике, као што су *have, seem, appear, start*, и сл.

У радовима на енглеском језику примећена је појава историјског презента и, у једном раду научноуџбеничког подстила употреба футура за *future in the past* када се ослања на историјски презент.

Примећена је персонификација неких енглеских именица, што се огледа у означавању неких неаниматних именица мушким и женским родом, као: *church, faith, mercy* (женског рода), *Cross, death, grave* (мушког рода)..

За научни стил карактеристичан је изразити именски карактер, односно номинативно устројство излагања. Ово се огледа у високом уделу именских врста речи (однос именица и глагола у научном тексту, како је утврђено, износи 43:14%). Готово половину употребљене лексике чине именице и придеви. Именски карактер излагања појачава наглашена употреба глаголских именица. У научним текстовима чак има више предлога него глагола. На различит саоднос врста речи у научном и књижевном функционалном стилу утиче пре

свега то што се први карактерише апстрактношћу, а други конкретношћу, први је крајње терминологизован, а други је отворен за све стилске слојеве језика. У уметничким текстовима преовладава динамизам, у научним статика; један одише субјективизмом, а други објективизмом.

У категорији рода у српском језику приметна је израженија употреба средњег рода (29--30% од укупно употребљених облика именица, за разлику од 15--17% у књижевном стилу), који је носилац највеће дозе апстрактности. Од падежа на првом месту је генитив, зато што су његово значење и синтаксичка употреба најразноврснији у падешком систему.

Придеви у теолошким научним текстовима углавном су кратки и јављају се да окарактеришу неко трајно својство. Чести су и именски предлози и везници, типа: *in connection to*, *in the end* и др.

Интензификатори, као врста прилога, у свим научним, па и теолошким текстовима заступљени су у великом броју.

Однос именица и глагола у теолошким текстовима износи око 49% према 12% у корист именица.

Тенденција за апстрактним изражавањем утиче на то да у употреби личних глаголских облика у теолошким научним текстовима доминирају облици трећег лица. Прво лице множине везује се за инклузивни императив или ауторско *ми*, а исти је случај с употребом одговарајуће заменице у енглеском језику. Запажена је тенденција код млађих аутора и на српском и на енглеском језику да уместо ауторског *ми* користе облике првог лица једине. У енглеском језику ауторима на располагању стоји и заменица *one*. 2. лице, као најконкретније, готово се уопште не употребљава.

И у радовима на енглеском и у радовима на српском језику запажен је благи пораст удела глагола у односу на остале елементе како се анализирају радови удаљавају од строго научног подстила.

У научноубеничким и научнопопуларним текстовима на енглеском језику, активних реченица има око 6 пута више него пасивних, а у строго научно подстилу око 4 пута. И у делима на српском језику удео пасивних облика глагола опада у научнопопуларним радовима. Партицип се у научноубеничким и научнопопуларним текстовима на енглеском јавља приближно колико и инфинитив, герунд је мање заступљен, а у строго научно подстилу партицип је знатно бројнији у односу на инфинитив и герунд. Потенцијал се нешто чешће јавља у радовима строго научног подстила на српском језику, а супротно томе, императив ређе.

Синтаксичке специфичности

Научни стил теолошких радова на синтаксичком плану не показује изразите разлике у односу на исти у научним радовима уопште. Научни стил у области теологије одликују углавном комплексне и вишечлане реченице. Међу сложеним реченицама доминирају атрибушке и узрочно-последичне. Често се користе и реченице за прецизирање. Просте реченице се појављују у знатно мањој мери. Њима се аутори најчешће служе да изведу неки закључак или сумирају претходно излагање. Што је текст даљи од академског научног излагања то и сложеност реченичне структуре опада. Величина пасуса креће се најчешће од 3--4 до 7--8 реченица.

Веома је честа, посебно у енглеском језику, употреба пасивне конструкције и безличних конструкција као што су *It is thought...*, *It is considered...* На тај

начин у први план се ставља сама радња, а њена зависност од вршиоца поставља се у други план или не налази никакав језички израз.

У циљу наглашавања логичности излагања и лакшег праћења ауторове композиционе схеме често се користе тзв. уводне речи, најчешће оне са значењем редоследа навођења чињеница или указивања на степен веродостојности и извор информације, као што су: *first, second, finally; of course, as mentioned; according to the author...*

За стил теолошких радова на српском језику упечатљива је појава инверзије именица и придева (*Царство Небеско, Дух Божији*).

Упитне реченице често се јављају као делови комплекса питање-одговор.

Да би се утврдио степен тежине текста за перципирање одабран је метод Ирене Росандић, који узима у обзир одређене фиксне факторе (број речи и број реченица, као и број неуобичајених, тешких, апстрактних и дугих речи), који доводе до индекса читљивости. Индекс читљивости за строго научни подстил с обзиром на тежину речи и просечну дужину реченица виши је у енглеском него у српском језику, а код фактора апстрактности случај је обрнут. Кад се ради о дужини речи, индекс читљивости не показује разлику у ова два језика. Индекс читљивости с обзиром на фактор дужине речи и у уџбеницима готово је изједначен у српском и енглеском језику. Друге две вредности нешто су више у уџбеницима на српском (52 оба пута), што их дефинише као средње тежак текст, а у енглеском добијене вредности (50 и 47) одређује их као средње тешке, односно просечне текстове. Код научнопопуларног подстила, реченице су просечно краће у радовима на енглеском језику, а индекс читљивости с обзиром на тежину и апстрактност речи мало је виши у радовима на енглеском језику. У радовима на српском користе се мало дуже речи. Просек ова три индекса готово да је исти у оба језика (42 у енглеском и 43 у српском).

Вредности индекса читљивости теолошких радова научног стила уопште у енглеском и српском језику веома су сличне, па је њихова средња вредност између просечног и тешког стила.

VI Закључак и предлог

Проблем научног стила у области теологије јесте област стилистике која и у англистици и у србистици до сада није била предмет истраживања – нити са монолингвалног, нити са контрастивног становишта. Значај обрађене теме произилази како из њене научне актуелности (проширивање радијуса научних спознаја у домену функционалне стилистике), тако и из практичне применљивости – апликације добијених резултата у традицији, лингводидактици, лексикографији. Резултати анализе имају и фундаментални и апликативни значај. Фундаментални значај огледао се у доприносу теорији стилистике научних радова у једној њеној ужој области, односно у теологији. У практичном смислу, овај рад пружа могућности да се превазиђу и савладају стилистички проблеми у настави енглеског као језика струке у теолошком образовном профилу. Осим овога, добили смо критеријуме за бољу валоризацију стилистике теолошких радова, а створили су се и неопходни услови за побољшање квалитета превођења у овој научној области.

Овим радом дат је допринос у истраживању функционалне стилистике, посебно њеног научног стила у области теологије која раније није била ни фрагментарно истражена.

Ауторка тезе је обимну и детаљну статистичку анализу спроведену доследно по језичким нивоима увек пратила сувислим коментарима и проницањем у узроке уочених појава. Она је настојала да избегне импресионистичке закључке где год је то могуће, служећи се богато изложеним статистичким подацима. Уочене карактеристике богато су илустроване одломцима одговарајућих текстова на енглеском и српском језику.

Због свега изложеног, предлагемо да се наш извештај усвоји као позитиван и да се кандидааткиња позове на одбрану.

у Београду 15. септембра 2011.

Комисија

др Борис Хлебџ, ред. проф.,

др Душка Кликовац, ван. проф.

др Ксенија Кончаревић, ред. проф.